

NYELVMŰVELÉS

A nyelvtisztaságért 250 évvel ezelőtt is küzdöttek Erdélyben.

Báró Haller János a XVII. század második felében főispán volt belső Erdély egyik vármegyéjében s e mellett ma is számon tartott érdemes irodalmi munkásságot fejtett ki. Többek közt arról is nevezetes, hogy a magyar nyelvtisztaságáért bátran és öntudatosan harcolt a maga korában. A csíki klastromban 1682-ben nyomtatott egyik munkájában észrevette és hibáztatta a tanult főknék azt a szokását, hogy „semminek tartván a magok szülötte nyelveket, vagy elhívetván magokkal, hogy a magyar nyelven sem oly bővön, sem oly igazán és oly szép szókkal ki nem fejezhetik a dolgokat, amint kívánatnák, elállanak a magyar szó mellől, és jó deákságokat akarván mutogatni, amit írnak, nem magyar, hanem deák nyelven bocsátják ki, melyet a magyaroknak tized- vagy századrésze sem tudhat“. Természetes, hogy Haller János idejében a latin nyelv befolyása ellen kellett nyelvünknek védekeznie. „Miért kellenék pedig a magyar nyelvet annyira megvetni, fogyatkozottnak tartani, kiváltképen a jó magyarnak, nem értem, — elégedetlenkedik a jó Haller János. — Mert én egy nemzettel sem perlődöm, tudván gyűlölségesnek lenni a hasonlítást, de bátran merem mondani, hogy egy nyelvet sem találni magában elégségesebbet a magyarnál, aki senkivel sem cimborálván, szólhasson mindenekről“. Mégis, mit lehet tapasztalni? Nem tisztelik, nem szeretik a magyarok eléggé nyelvüket, mivel unos-untalan deák szókkal tarkítják beszédjüket. „A deákos emberek kiváltképen dicsekednek avval, hogy magyarul ki sem mondhatják szándékjokat. Ehhez képest a mostani üdőben annyira felkapták s egyelítik a magyar szót deákkal, hogy alig tudná hertelen eszébe venni az ember, kivált a törvénykezők között, melyik nyelven beszél. Ezt pedig nem a szükségből, hanem rész szerint a szokásból, rész szerint magok mutogatásokból teszik, deáki tudományokat akarván jelentgetni az olyanok legfőképen a köznép között. Holott a volna dicséretreméltó, aki melyik nyelven indítaná dolgát, végezné azon, imide-amoda való kapdosás nélkül“. Ez épen olyan dolog, mint ha a gazdag ember koldulással szerezne kenyerét. „Nyilván a magyarnak is szégyen, ha beszédében más nyelven segíti ki magát a magyar nyelven elkezdett beszédéből.“ Nem arról van szó, hogy meg kellene vetni vagy le kellene nézni az idegen nyelvet. „Igaz dolog, szép és dicséretreméltó különféle nyelveket tudni, s azon igyekezni is kell a becsületes ifjaknak, de akárki ítélje meg, ha illendő-e egyszersmind két nyelvet összezavarni s úgy beszélni.“ De nemcsak deák szavak furakodnak be a magyar nyelvbe. „Arra is jutottak már a magyarok, hogy akik a tótok vagy a lengyelek szomszédságában laknak, felette sok dolognak tótul adják ki a neveket. Akik a németekhez (vannak) közelebb, azok udvariságnak tartják, ha német módon neveznek holmi portékákat, holott készen volna afféléknék az igaz magyarok között nevek.“ Ez a hanyagság és fölületesség nagyon meggondolkoztató, mert „nemcsak illetlenség nagyon ebben, de azt is tartották a régi eleink, amely nemzetnek szokását, ruházatát felveszik az emberek, végre azon népnek birtoka alá esnek. Adta volna Isten, ne a magyarokon teljesedett volna bé ez a

mondás. Én ezt tovább nem vitatom, hanem, mivel rossz *madárnak tartjuk, mely fészékét megmocskolja*, ha egyébbel nem, avagy csak jó emlékezettel kívántam szolgálni nemzetemnek“ (az idézetek Haller János *Pays*, 1682. c. munkájának ajánló leveléből valók).

Erdemesnek tartottuk a kiváló erdélyi közéleti férfiúnak és írónak 250 esztendőös figyelmeztetését fölleveníteni, mert észrevételei — módosítva a módosítandókat — időszerűségükből ma sem veszítettek semmit.

Az idegen szó műveletlenséget palástol.

Aki úgy véli, hogy a nyelvtisztogatás csupán az öreg csáklósok kedvtelése, hallgassa meg a „Nyugat“ érdemes esztétikusának, Schöpflin Aladárnak, ebben a kérdésben képviselt szigorú véleményét. „Azt hiszem, — írja egy rövid megjegyzésében (Magyarosan, 1932. 96. l.), — hogy ha a teljes purizmust nem is lehet soha elérni, — egy sereg idegen szó már kiirthatatlanul belerögződött a nyelvbe, — de az idegenségek halmozása nemcsak a nyelv tisztaságának van ártalmára, hanem előmozdítója annak a gondolkozási hanyagságnak is, amire nálunk oly fájdalmasan nagy a hajlandóság. Az emberek ajkukra vesznek egy idegen szót, s ezzel felmentve érzik magukat a benne rejlő fogalom tiszta megértése alól. Akik tavaly oly nagyon felkapták a *sztratoszféra* szót, tapasztalatom szerint az esetek túlnyomó részében legfeljebb egész homályosan sejtették, mi az a *sztratoszféra*. Az idegen szók mértéktelen használata rendszerint műveletlenséget palástol.

Volna ebben az ügyben egy szerény indítványom egy részletkérdésben. Szokjuk meg, hogy az olyan idegen szókat, melyek még nem forrtak bele teljesen a nyelvünkbe, dült betűkkel nyomtatjuk. Ezzel jeleznők a szók idegen voltát, tehát azt, hogy csak ideiglenesen, mintegy próbaidőre foglal helyet a magyar beszédben. S az ilyen szót az eredeti helyesírással kellene írni, így: „Piccard tanár újabb *stratosphaera*-repülésre készülődik. Így csinálják az angolok, franciák is, akik értenek nyelvük megóvásához. Ha azután valamely idegen szó mellőzhetetlenül szükségesnek mutatkozik, — vagy mert nem lehet rá magyart találni, vagy mert olyan nemzetközi fogalmat fed, amely jobb, ha minden nyelvben ugyanegy nevet visel, — akkor meg lehetne indítani a honosítási eljárást. *Objektív, radikális, szocialista, himnus*: ilyen szavakat sohasem fogunk a nyelvből kiirtani, nincs is rá szükség, de azzal igenis törődnünk kell, hogy a divat, a nyelvi felelősségérzet hiánya és a műveltnak látszani akaró műveletlenség légy piszkai be ne lepjék a nyelvünket. Az egész kérdés nézetem szerint nem is nyelvészeti, hanem stilisztikai kérdés, s ezért nem a tudósok illetékessége alá tartozik, hanem az íróké alá, ami természetesen nem zárja ki, hogy a tudósok jóindulatú közreműködését köszönettel fogadhassuk. De eredményt elérni csak az irodalom tud, mert az író érzi elsősorban a stílus kényszerét, és ő tud hatással lenni a többi emberekre, mert írása mindenkihez szól, aki olvasni tud“.

Fáradtság és fáradság.

Ezen a példán világosan meg lehet mutatni, hogy mennyi vigyázatosságot és megfontoltságot kíván a helyes magyar írás. A kettő nem egy, lényeges köztük a különbség: *fáradtság* magát a cselekvést jelzi, vagyis körülbelül „fáradás, fáradozás“ a jelentése, a *fáradtság* pedig a cselekvés eredményeképpen keletkezett állapotot, a fáradt voltot, a kimerültséget jelöli. Helyes tehát: „sok *fáradtság*ába került“, helyes az is: „*fáradtsága* ellenére segített kaszálni“, ellenben hiba volna a szavakkal helyet cseréltetni.

A helységnevek használatának joga.

A nemzeti kisebbségek XI-ik genfi kongresszusa szeptember első napjainban előzetes adatgyűjtés alapján, amely rámutatott arra, hogy több államban a kisebbségeknek lehetetlenné vált a földrajzi helységneveknek a saját könyveikben és sajtójukban anyanyelvükön való kiírása, behatóan foglalkozott a helységnevek szabad használatának a jogával s néhány fontos elvi megállapodásra jutott. Mellőzve a politikai vonatkozásokat, itt csak azt a meghatározást emeljük ki, hogy a helységnevek olyan alakban és formában, amelyet egy nép szelleme, története, társadalmi, gazdasági és művelődési fejlődése nyelvi törvényeinek megfelelően akár maga alkotott, akár más néptől átvetten alakított, szerves részét teszik az illető nép nyelvének. A helységnevek azonban tisztán a nyelvi jelentőségükön kívül egy nép életében láthatatlan köteleket is jelentenek a nép és hazája, története, hagyományai és műveltsége között s így a nép egész életétől elválaszthatatlanok. A helységnevek sajátos népi elnevezésének magakadályozása tehát a nép lelki kiküszöbölését jelenti arról a földről, amellyel lelkileg össze van forrva. Kétségtelen, hogy az államnak van bizonyos joga a forgalom és a közigazgatás szempontjából a helységnevek használatába beleszólni, de ez nem terjedhet az egyéni szabadság, a kulturális és a történelmi fejlődés határvonalain túl (vö. Magyar Kisebbség, 1935. 18. sz.)

Leu, lei vagy lej?

Nagy összevisszaságot tapasztalunk még ma is a román pénznem magyar írásában. Vannak, bár kisebb s egyre fogyó számmal, akik következőtösen a *leu* alakot használják, mások a román helyesírású *lei* mellett kardoskodnak, — talán ezek a legszamosabbak, — s imét mások a szó használatának és a helyesírásunknak legjobban megfelelő *lej* formát részesítik előnyben. A kiejtésben szórványosan még a *laj* és a *lé* forma is járatos, de ezek csupán egyéni sajtáságoknak tekinthetők. Írásban a fenti három alak fordul elő, s egyszer már véglegesen el kell döntünk, hogy a magyar nyelv szokás szerint közülük melyik a leghelyesebb.

A kérdésnek van már némi története. Jó pár esztendővel ezelőtt egyik egyházi emberünk a magyar püspökségek útján a *leu* ejtést és írást a magyar iskolákban hivatalosan kötelezővé kívánta tételni, s azt akarta a „Magyar Kisebbség“ útján a közönség közt is elterjeszteni. Indokolásában azt hozta föl, hogy a *leu* helyett a *lej* használata tudatlanság jele, s hogy e román nyelvbéli járatlanságunkért kinevetnek bennünket a magyarul tudó román honfitársaink. Erre Csúry Bálint azt válaszolta neki, hogy az ilyen nyelvi kölcsönzések végleges alakjának megállapodásában nem az átadó nyelv vagy az azt beszélő honfitársak tetszése, véleménye irányadó, hanem egységesedül a magyar nyelv szokás. Ehhez alkalmazkodni magyar nyelvünk iránt legfőbb kötelességünk. Hogy a *lej* a románban nem egyes nominatívusi alak, a magyar nyelvre nézve közömbös. Lám a *virgas* sem egyes nominatívus a latinban, mégis a *virgács* alak terjedt el a magyar beszédben (vö. Magyar Nyelv, 1931. 254. l.). Azóta a vita elhallgatott, s bár közben midnyájan egyformán megszűkültünk a lejben, megegyezésre jutni még mindig nem tudtunk, pedig Zolnai Gyula, volt erdélyi egyetemi tanár, még 1922-ben kifejtette, hogy a román pénznemnek magyarul mi a helyes neve (vö. Bp. Hirlap, 1922. márc. 7. sz. M. Nyelv, 1922. 143 l.). A románban az egyetlenegy lejnek *leu* a neve, de már 2, 3, 100, 1000, stb.-nek *lei*, azaz az egynél többet jelentő számnév mellett a *leu* többesbe kerül. Minthogy pedig többször esik szó 2, 3, 100, stb. leiről, mint egyetlenegy leuról, azért a többször hallott alak, a *lei*, került

a magyarba, mégpedig a magyaros *lej* alakban. A *leu* alakhoz való ragaszkodás nemcsak azért helytelen, mert a nyelvszokás már is a *lej* mellé szegődött, hanem azért is, mert az *eu* kettős magánhangzót a magyar nyelv egyáltalában nem ismeri. A *lei* írás szintén helytelen, mert a magyarban az *ei*-vel írt szavak (pl. *erde-i*, *le-int*, stb.) két szótagot jelentenek, míg az *ej* kettős hangzót a magyarban *ej*-nek írjuk (pl. *fej*, *tej*, stb.). A magyar nyelvszokás, a magyar nyelv törvényei és helyesírásunk szellemében tehát akkor járunk el, ha a *leu* használatát a beszédben és az írásban teljesen kerüljük s az idegen-szerű *lei* alakot is mellőzve, a *lej* írásmódot igyekszünk iskoláinkban és a sajtóban általánossá tenni.

Banca Nationala.

Egy időben szakadatlanul az *interimár*-bizottság járta s csak lassanként kezdte az újságírói toll megszokni az *időközi* kifejezést. Ma már aligha van magyar ember, aki el nem ismerné, hogy a magyar szó tökéletes s hozzá még érthető kifejezése is a fogalomnak. Idővel még megérjük azt is, hogy a *revíziós*-bizottság helyett *főülvizsgálati* bizottság és *contenciós* per helyett *közigazgatási* pert mondunk. Most lépten-nyomon, a beszédben épúgy mint az újságokban, a *Banca Nationala* megjelölésbe ütközünk. Magyar beszédben magyaros kiejtéssel furesán hangzik ez a jelzős kifejezés a főnév mögé vetett jelzővel. De nem számítva ezt, miért nem nevezzük nevén a dolgot? Hiszen olyan egyszerű. Mondjuk csak és írjuk bátran: *Nemzeti Bank*. Nem esik ezzel sérelem sem az intézményen, sem a nyelvünkön, amelynek joga van minden idegen kifejezésnek a mását megkeresni a maga szókészletében.

Hogyan írjuk az idegen család- és keresztneveket?

Mivel egyre nagyobb a bizonytalanság az idegen család- és keresztnév írásában, a Magyar Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottsága legutóbb napirendre tűzte ezt a kérdést s alaposan megvizsgálta, hogy miképen lehetne itt rendet teremteni. *Radó Antal* az előterjesztésében megállapította, hogy nemcsak nálunk, hanem más népeknél is nagy az összevisszaság és a következetlenség. A franciák általában az írók nevét franciásítják, az angol lexikonok rendszerint az idegen nevek eredeti alakját adják, de az olaszok még a családneveket is olaszosítják. Ismeretes dolog, hogy az olaszok és a franciák a régi latin és görög neveket átforgatják, viszont az angol és francia újságok a mai idegen nevek eredeti alakjának a megtartására törekcszenek. A magyar irodalmi szokás a régebbi időben, egészen a XVIII. század végéig, az volt, hogy a keresztnévet rendszeren hátra vetették, mégpedig magyaros formájában (*Castriota György*, *Kempis Tamás*). Később a magyaros és az eredeti forma összekeverődött s legújában szinte általánossá lett az idegen személynévek eredeti formájának használata (*Thomas Mann*). E megállapítások alapján *Hegedüs Lóránt* azt az indítványt terjesztette elő, hogy az idegen család- és keresztnévek magyaros használatában ragaszkodni kell az akadémiai helyesírási szabályok azon utasításához, hogy mindig először írandó az idegen családnév s azután a keresztnév. Ha nem valamely különös vagy megszokott keresztnévről van szó (pl. *Leonardo da Vinci*, *Mussolini Benito*), tehát közönséges használatú neveknél a magyar nyelvszokás maradjon meg, úgy, amint azt minden művelt külföldi nemzet megköveteli. Ennek folytán helytelen a színlapokon, könyvcímlapokon és az újságírásban használt illetén kitétel: „Stefan Zweig“. Föltétlenül „Zweig“ elől írandó s utána, a fordító vagy a szerző nyelvérzéke szerint, „Stefan“ vagy „István“.